

ІСТОРИЧНЕ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО

УДК 069(477.6)»1929–1930»

О.В. ПРИНЬ

Охорона пам'яток культурної спадщини в діяльності Конотопського окружного музею кінця 1920-х – на початку 1930-х років

Розділ VII

У науковій розвідці розглянуті основні заходи музейних працівників Конотопського окружного музею в дослідженні пам'яток археології на території сучасної Сумської області в 1920–1930-х роках.

Ключові слова: археологічна пам'ятка, Конотопський окружний музей, Олександр Малиношевський, Кролевецький район, глиняний посуд, церкви, культове майно.

Становлення та реалізація пам'яткоохоронної роботи в музейній справі у 20–30-х роках ХХ ст. є маловивченою темою в історії Сумщини. Важливою умовою побудови сучасної системи охорони культурної спадщини є наукове вивчення досвіду пам'яткоохоронної роботи на Сумщині у 1920-ті – на початку 1930-х років, що зумовлює актуальність теми наукової розвідки.

Дослідженню історії музейної справи та пам'яткоохоронній роботі як у цілому в Україні, так і в окремих її адміністративно-територіальних одиницях приділяли увагу радянські вчені (В.В. Дубровський, П.П. Курінний, Г.Г. Мезенцева, Ю.А. Омельченко, М.М. Бондар, Л.М. Славін) [1] та сучасні дослідники (Р.В. Маньківська, С.І. Дегтярьов, М.О. Принь, А.С. Пудовкіна (Яненко), М.Я. Зільберштейн, С.П. Ніколаєнко, Н.А. Німенко й інші) [2].

Метою цієї наукової розвідки є дослідження пам'яткоохоронної діяльності в роботі Конотопського окружного музею, яка тривала на межі 1920-х та 1930-х років під керівництвом О.В. Малиношевського.

16 січня 1928 р. до Луганська на ім'я Олександра Малиношевського надійшла телеграма від заступника керівника НКО УСРР А.А. Приходька: «Призначаю

завідувачем Конотопського окрмузею» [3]. Для О.В. Малиношевського це було вже третє призначення на посаду керівника музею. У 1923–1925 роках він працював завідувачем Глухівського музею, в 1925–1927 роках – Державного соціального музею Донбасу в м. Луганську, а з 1927 р. – Конотопського окружного музею [4].

Олександр Малиношевський не належав до першого ешелону українських істориків і невідомий широкому загалу сучасних дослідників, але його практична діяльність на музейній ниві допомогла, принаймні у Луганську, досягти місцевому музею загальнодержавного рівня та визнання. Після трирічної роботи у місті Луганську та переведення до Конотопа починається наступний етап його діяльності на ниві музейної справи й охорони археологічних пам'яток.

1929 року завідувач Конотопського окружного музею О.В. Малиношевський, разом із громадським кореспондентом музею у справі охорони пам'яток культури В.Я. Захарченком, працівниками глухівського та сосницького музеїв М.Я. Рудинським та Я.М. Морачевським, представниками Кабінету антропології імені Х. Вовка УАН [5] провів археологічну розвідку, зосередивши увагу на пунктах на узбережжі річок Десни та Сейму в межах Кролевецького району. Кролевецький район розташований у північно-західній поліській зоні сучасної Сумської області. Він межує на півночі з Шосткинським, на сході – з Глухівським, на південному сході – з Путивльським, на півдні – з Конотопським районами Сумської області, а на заході – з Коропським районом Чернігівської області.

Обмеженість часу та коштів, що були у розпорядженні керівників наукових установ, не дали можливості експедиції повно та глибоко дослідити узбережжя Сейму. Вона обмежилася дослідженням найбільш цікавих пунктів, що їх було виявлено головним чином на поверхні, і не заглиблювалася у довготривалі стаціонарні розкопки. На Глухівщині виявлено пункт Мар'янівка у верхній частині Сейму, у басейні ж середньої частини річки неабиякий інтерес викликала археологічна пам'ятка біля с. Заболотове Кролевецького району.

У своєму ґрунтовному звіті О. Малиношевський так описує дослідження, що проводились у місцевості Хим:

«Хим» – в сучасному – пісковий горб – острівць серед зелені луків пойми р. Сейм на відстані 1 км від с. Заболотов Кролевецького району, на північ-схід. («Хим» – «горбок», за місцевим визначенням), вітром роздуває верхівку, пісок вільний від зарослі на всій площі цієї верхівки з поперечниками 40x55 метрів. Ці 2000 квадратних метрів площі білуватого піску, наче рябим килимом вкрито величезною кількістю фрагментів череп'я, що подібної ніде по Сейму не бачили. Тоді тут було вибрано чимало кілограмів цих фрагментів, з кременія вістря на стрілку, невеличку кількість скалочок кременія, – декілька шкляних бусинок слов'янські та якісь глиняні, обпалені, ніби – «кульки» [6].

Серед знахідок були отримані крем'яні вироби, пряслиця, кавалок бронзи, горщики цілі та у розвалах, велика кількість орнаментованого посуду. Виокремлено різні групи з орнаментами: гребінцевим, шнуровим, обвитої вірвовочки та наліпним. Окремі групи кераміки присвоїли назву «мар'янівський тип». Окрім того, було з'ясовано, що Хим – це давня майстерня керамічних виробів, і вилучено в обійстях селян Павла Костеля та Чортка пристосовані ними до селянського побуту археологічні речі: кам'яний молоток, зернотерки. У селянина П. Чортка ця зернотерка правила дійсно за жорна, він молів на них борошно, казав, що найкраще було молоти гречку, навіть не хотів з цієї причини передавати зернотерку до музею, бо ця ж, як він запевняв, «вещь» і йому самому потрібна [7].

У подальшому попередній аналіз отриманих археологічних даних дозволив зробити невеликі наукові публікації – М.Я. Рудинський «Мар'янівська станція» (1930) [8] та Я.М. Морачевський «Кераміка Мар'янівської стації» (1930) [9].

Окрім суто археологічних дослідів (як свідчить відкритий лист № 346), О. Малиношевський проводив обстеження пам'яток архітектури – зразків старовинного будівництва, серед них і культових споруд – молитовень, церков, монастирів. Упродовж 1930 р. на Сумщині було оглянуто 21 культову споруду. Серед церковного майна виявлено велику кількість культових речей, що мали історико-культурне значення: предмети старовинного шитва, килимарства, малярства, різьбарства та золотарства. Усі вилучені речі були передані до фондів Конотопського окружного музею і збагатили його історико-культурний відділ. До того ж, за дорученням Київської крайової інспектури охорони пам'яток дослідили стан будівель архітектурних пам'яток у Новгороді-Сіверському та Мовчанський монастир у м. Путивлі [10].

Таким чином, діяльність Олександра Малиношевського на посаді завідувача Конотопського окружного музею сприяла дослідженню археологічної спадщини краю, формуванню музейної фондової археологічної колекції, сприяла державним органам охорони у питаннях інспекторського нагляду за пам'ятками архітектури тощо.

Джерела та література

1. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні / В. Дубровський // Український музей. – К., 1927. – 36.1. – С. 13–26; Він же. Музеї на Україні / В. Дубровський. – К.: ДВУ, 1929. – 60 с.; Мезенцева Г. Г. Музейне будівництво на Україні за 40 років Радянської влади / Г. Г. Мезенцева // Історичний збірник КДУ. – 1957. – № 10. – С. 131–144; Вона ж. Музеї України / Г. Г. Мезенцева. – К., 1959. – 179 с.; Бондар М. М. Нариси з музейної справи / М. М. Бондар, Г. Г. Мезенцева, Л. М. Славін. – К.: вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 191 с.; Омельченко Ю. Музейне будівництво на Україні за сорок років радянської влади / Ю. Омельченко // Наукові записки КДУ ім. Т. Г. Шевченка. – 1957. – Т. XVI. – Вип. 12. – С. 131–145; Омельченко Ю. А. Охорона пам'яток і музейне будівництво на Україні в перші роки Радянської влади / Ю. А. Омельченко // УДЖ. – 1971. – № 12. – С. 109–110.
2. Маньківська Р. В. Музейництво в Україні / Р. В. Маньківська. – К., 2000. – 140 с.; Дегтярьов С. І. Пам'яткоохоронна діяльність Конотопського окружного музею у м. Батурина у 1925–1927 рр.:

- за матеріалами Державного архіву Сумської області / *С. І. Дегтярьов* // Краснавчий збірник. – Суми : Університетська книга, 2006. – С. 201–211; *Принь М. О.* Луганський культурний музей в радянській музейній мережі початку 1920-х років / *М. О. Принь* // Питання історії науки і техніки. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, 2012. – № 5. – С. 51–56; *Вона ж.* Становлення музейної справи та пам'яткоохоронної роботи в Бахмутському повіті, районі, окрузі в 1920-х – на початку 1930-х років / *М. О. Принь* // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 22. – С. 175–185; *Яненко А. С.* Музеї Київщини і Житомирщини та їх участь в археологічних дослідженнях регіону в 1945–1946 рр. (за матеріалами архіву *М. Я. Рудинського*) / *А. С. Яненко* // Сіверщина в історії України. – К. ; Глухів, 2014. – Вип. 7. – С. 304–311; *Зільберштейн М. Я.* Сторінки до історії Конотопського краснавчого музею // Сумська старовина. – 1998. – № 3–4. – С. 95–99; *Ніколаєнко С. П.* Формування мережі краснавчих музеїв Сумщини та їх роль у дослідженні історії рідного краю (п.п. XX ст.) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: «Історія та географія». – Х., 2008. – Вип. 32. – С. 35–38; *Німенко Н. А.* Пам'яткоохоронна діяльність М.О. Макаренка на Сумщині / *Н. А. Німенко* // Сумська старовина. – 2004. – № 13/14. – С. 263–272.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. Р–166, оп. 6, спр. 2141, арк. 7.
  4. *Принь М. О.* Олександр Володимирович Малиношевський – завідувач Державного соціального музею Донбасу (1925–1927 рр.) / *М. О. Принь* // Сіверщина в історії України. – К. ; Глухів : Центр пам'яткознавства НАН України : УТОПІК. – К., 2012. – Вип. 5. – С. 367–370.
  5. Звіт про роботу Кабінету антропології ім. Ф. Вовка за 1929 рік // Антропология. Річник Кабінету антропології ім. Ф. Вовка. – К., 1930. – Вип. III. – С. 229–230.
  6. Науковий архів Інституту археології НАН України (далі – НА ІА НАН України), фонд ВУАК, спр. 541, арк. 1.
  7. Там само, спр. 542, арк. 1–17.
  8. *Рудинський М. Я.* Мар'янівська стачія : (З матеріалів експедиції понад Сеймом) / *М. Рудинський* // Антропология. – К., 1930. – Т. III. – С. 179–190.
  9. *Морачевський Я.* Кераміка Мар'янівської стачії / *Я. Морачевський* // Антропология. – К., 1930. – Вип. III. – С. 191–202.
  10. НА ІА НАН України, фонд ВУАК, спр. 541, арк. 10–11.

***Принь А.В.* Охрана памятников культурного наследия в деятельности Конотопского окружного музея конца 1920-х – начала 1930-х годов**

Статья посвящена исследованию основных практических мероприятий проведенных музейными работниками Конотопского окружного музея при исследовании памятников археологии на территории современной Сумской области в 1929-х – начале 1930-х годов.

Ключевые слова: археологический памятник, Конотопский окружной музей, Александр Малиношевский, Кролевецкий район, глиняный сосуд, церковь, церковное имущество.

***Prun O.V.* Cultural heritage protection in the activities of the Konotop District Museum late 1920's – early 1930's**

The article is dedicated to the main practical activities conducted by museum's staff of Konotop District Museum in the study of archaeological monuments on the territory of modern Sumy Region in the 1929's – early 1930's.

Key words: archaeological site, Konotop District Museum, Olexandr Malynoshesky, Krolevets District, earthen vessel, church, church property.

Подано до друку: 31.10.2014 р.